

ניתוח השיר וסיכומו ממערכי השיעור לשירת המאה ה-20

כתב וערך: המורה אלי פררה

תקציר שיחה / ארז ביטון

מה זה להיות *אותנטי*, (*אותנטי*: אמיתי, מקורי, לא מזויף)

לרוץ באמצע דיזנגוף ולצעוק ביהודית מרוקאית.

"אנא מן אלמגרב אנא מן אלמגרב"

(אני מהרי האטלס אני מהרי האטלס).

מה זה להיות אותנטי,

לשבת ברונל בצבעונין (עגאל וזרביה, מיני לבוש),

או להכריז בקול: אני לא קוראים לי זהר אני זיש, אני זיש (שם מרוקאי)

ונה לא, ונה לא,

ובכל זאת טופחת שפה אחרת בפה עד פקוע חניכים,

ובכל זאת תוקפים ריחות דחויים נאהובים

נאני נופל בין העגות

אובד בבליל הקולות.

השיר "תקציר שיחה" מבטא הלכה למעשה את סוגו ושיוכו לשירה המודרנית, ולא רק בשל מבנה השיר, השפה הספונטנית עד כדי שימוש במילים לא עבריות, אלא זהו הקול האוטנטי ביותר של משורר שבא מן הרי האטלס, או כדברי סמי שטרית: זהו משורר היוצר את קולו של דור שלם בשירה העברית המזרחית, כמו ביאליק בדורו בשירה האשכנזית. "ארז ביטון ניצב בודד בצומת משברי של מפגש קשה ודורסני בין תרבויות, הוא תוהה ותועה בין שפות, בין עולמות, בין זהויות, הוא נקרע ומתחבט בין הקולות, אלה שמבקשים לפרוץ מבפנים ואלה שתוקפים מבחוץ". לא פלא עם כן שכותרת השיר היא "תקציר שיחה". שיחה בין מי למי? ויתכן מאוד שהשיחה היא בין הדובר לבין עצמו, או בין שירתו לשירה האחרת, המוכרת, כאשר המשורר מתחבט ונקרע בין שתיהן, לחפש את "קולו שלו" בבליל הקולות. הפיצוח השאלה הזאת נעסוק בניתוח השיר דרך שני בתיו.

בית א':

הבית פותח במעין שאלה, והיא יותר שאלה רטורית. לא רק בגלל שאין סימן שאלה אחרי השורה: "מה זה להיות אותנטי", אלא בעיקר בגלל שהמשורר מנסה לתת תשובה בתיאור ציורי-מטפורי לשאלה המוצפנת הזאת. להיות אותנטי זה "לרוץ באמצע דיזנגוף ולצעוק ביהודית מרוקאית". ביצירת ניגוד סמלי בין תרבות רחוב דיזנגוף לבין דיבור ביהודית מרוקאית. האם זה להיות נקרא להיות אותנטי? רחוב דיזנגוף על בתי הקפה שלו, ("כסית" ו"רוולי") שם ישבו משוררים אשכנזיים ידועים כמו אלתרמן ושלונסקי, המשורר מחפש ביניהם את קולו השירי האותנטי. האם לצעוק ביהודית מרוקאית זה להיות אותנטי? או להיות נאמן לשפה העברית מצד אחד, אולם להחדיר לתוכה תכנים וריחות ואווירה של הרי האטלס מצד שני? או ממש לדבר (לצעוק) בשפה יהודית-מרוקאית, כפי שרבים היוצרים האשכנזיים יצרו ביידיש. והם נחשבים ומעורכים לא פחות מהיוצרים בשפה העברית?.

הזעקה והתסכול כתוצאה מההתחבטות בשאלת הרת-גורל זו, מבחינתו של המשורר כמייצג עדה ותרבות שלמה היא, היא הביטוי האותנטי ביותר בשיר הזה. עד כדי כך חשובה השאלה, שהדובר חוזר עליה פעמיים; בתחילת בית א' וכפתיח גם בבית ב'.

ביטת ב':

זהו בית שונה מהראשון, לא רק באורכו, אלא גם בתכניו בתיאורי כאביו של הדובר מעצם ההתחבטות בשאלה הבסיסית שנשאלה בבית א'; "מה זה להיות אותנטי", שוב, כתשובה לשאלה הרטורית הזאת נמצא את האפשרות לפענוח השאלה בתיאור ניגודי וסמלי שבין תרבות "קפה רוול" שברחוב דיזנגוף (אז, כש"קפה רוול" בזמנו סימל ביושביו ובמבקריו את תרבותה של השירה העברית ולא הפך לחנות ממכר היום) לבין שמות ודיבור בשפה יהודית-מרוקאית. רק לתאר בדמיונו את הסיטואציה המוזרה והניגודית הזאת, שבה יושבים סביב שולחן אחד אלטרמן ושלונסקי ביחד עם "עוף" מוזר הלבוש צבעונין (עגאל וזרביה) ושמו של הקול השירי הזה הוא "זיש" ולא "זהר" שמו של משורר מנוכר ולא שייך, לתאר אותם סביב אותו שולחן, מעורר בנו גיחוך, או אמפטיה של הזדהות למי שמחפש את זהותו השירית.

ארז ביטון בתיאור תמונה ציורית מטפורית, ניגודית, בין סמלי העבר של תרבותו האותנטית לבין השירה העברית העכשווית, מעורר אי-נוחות וחסר-יחס מקביל לגישתנו אל השירה העברית בכללותה. מבחינתו של ארז ביטון המשורר, לא ניתכן שירה עברית בלי לשמוע ולהשמיע את קולו השירי, השונה. זו אי-הנוחות מבורכת בגלל שעולה ממנה אותה זעקה ליצירת הזדהות וקבלת מדיניות הרב-תרבותית והפלורליסטית של כלל התרבות הישראלית ובכלל זה השירה העברית.

הוא עצמו אינו בטוח ועדיין מתחבט בשאלה. הוא מביא לידי ביטוי את רחשי-לבו לשאלה. מצד אחד הוא אומר: "זה לא, זה לא", כלומר: אינו רוצה בשוני ובניכור שמשמיע את קולו השירי ביהודית-מרוקאית. לדידו אין זה ביטוי לאותנטיות ולמקוריות של תרבותו. הוא היה רוצה להשמיע את קולו השירי בעברית, כמו כל משוררי ישראל העבריים. מצד שני: "ובכל זאת טופחת שפה אחרת בפה עד פקוע הניכים, ובכל זאת תוקפים ריחות דחויים ואהובים" זוהי אותה התחבטות וקשיי השתלבות שבאו לידי ביטוי בשיר אחר של ארז ביטון "שיר קניה בדיזנגוף" זהו אותו ביטוי של תענייה ותהיה בין שפות ותרבויות, נקרע בין שני עולמות ובין שתי זהויות (כאן בין שתי זהויות שיריות) הוא מתייסר ומתחבט בין הקולות והריחות. ועל כן "ואני נופל בין העגות אוזד בבליל הקולות."

אם לסכם ולתמצת את נושא השיר כולו נמצא את הסיכום הזה בשתי השורות האחרונות האלו של השיר. עצם ההתחבטות והקשיים המייסרים את נפשו של הדובר בשיר: "תיאור פלסטי וציורי עד כדי כאב ממשי: "טופחת שפה אחרת בפה עד פקוע הניכים". נזהה את קולו השירי האותנטי של המשורר ארז ביטון. לדעתנו זוהי אותה אותנטיות שהוא מחפש בראשיתו של השיר. לא השימוש בשפה ובשמות ובתרבות האחרת והשונה, אלא בחיפוש ובתהייה ובנפילה בין העגות ובאבידה בבליל הקולות, נגלה את האותנטיות של שירתו של ארז ביטון.